

Примак Олена Юрївна,
старш. наук. спів роб. відділу
забезпечення науковими фондами
ДНСГБ УААН
(м.Київ)

ЖИТТЄВИЙ ТА НАУКОВИЙ ШЛЯХ УКРАЇНСЬКОГО БОТАНІКА О.Л. ЛИПИ (1907-1990 рр.)

Стаття присвячується 100-річчю з дня народження відомого вченого-ботаніка, провідного дендролога України, професора О.Л.Липи

Стаття посвячена 100-летию со дня рождения известного ученого-ботаника, ведущего дендролога Украины, профессора А.Л. Лыпы

Ключевые слова: ботаника, ученый, дендрология, наука.

Clause is devoted 100-years from birthday known scientist - botany conducting dendrologer of Ukraine, Professor A.L. Lyry.

Постановка проблеми та її актуальність. Людина не помирає посправжньому, поки вона не забута. У наш стрімкий час не всі, хто заслуговує вшанування пам'яті, були визнані. Справа нащадків – нагадати та звернути увагу на людей, які зробили вагомий внесок у розвиток української науки. Важливою потребою сьогоднішнього дня є зібрання і висвітлення матеріалів про представників української науки, що дасть змогу визначити їхній вклад у становлення і розвиток науки та оцінити здобутки вітчизняної науки. Одним із представників української ботанічної науки є відомий учений-ботанік, провідний дендролог, почесний член Українського ботанічного товариства, член ради ботанічних садів України і Молдови, почесний член Українського товариства охорони природи, доктор біологічних наук, професор Олексій Лаврентійович Липа, якому 30 березня 2007 року виповнилося б 100 років.

Аналіз літератури показав, що життєвий і творчий шлях О.Л. Липи до сьогодні не описаний, тому з огляду на актуальність теми ми поставили собі за

мету повернути до наукового обігу значний доробок вченого та розглянути етапи життєвого поступу.

Викладення основного матеріалу. Олексій Лаврентійович Липа народився в Єлисаветграді (нині м. Кіровоград) 30 березня 1907 року на теплому Олексу. Батько працював на залізниці, мати – вчителькою. До революції 1917 року навчався в чоловічій гімназії, потім у середній школі, а згодом закінчив з відзнакою профтехучилище і його направили до Дніпропетровська на стажування на металургійний завод. У вільний від роботи час вирушав до дніпровських лиманів, де його зачарувувала неповторна природа Придніпров'я. Вечорами зачитувався біологічною літературою, якої було багато у заводській бібліотеці. І вже через рік (1926) його приймають на біологічний факультет Дніпропетровського державного університету. Пощастило О.Л. Липі й на вчителів, його наставниками були відомі вчені – член-кореспондент АН УРСР професор Д.О. Свириденко, професори А.В. та В.В. Рейнгарди й інші відомі фахівці [1].

О.Л. Липа завжди самовіддано працював. Так було і після закінчення університету, коли 1930 року він поїхав за розподілом до Уманського педагогічного інституту. Тут він працював асистентом кафедри ботаніки і водночас був заступником директора Інституту з підвищення кваліфікації вчителів-біологів уманського округу. А потім – аспірантура в Інституті ботаніки АН України, де його науковим керівником був відомий ботанік-систематик академік АН УРСР А.В.Фомін, іменем якого згодом було названо Ботанічний сад Київського університету.

Кандидатську дисертацію на тему “Дендрофлора в садах і парках України” захистив у 1937 році в м. Ленінграді. Невдовзі ця робота вийшла окремим друком – книгою, першою в його житті. Через рік О.Л. Липу прийняли до аспірантури-докторантури цього ж Інституту ботаніки, де науковим консультантом у нього був видатний ботанік, президент Всесоюзного ботанічного товариства академік АН СРСР В.М. Сукачов. Під його керівництвом О.Л.Липа брав участь в експедиціях з вивчення флори Башкирії

та Південного Уралу. До речі, на Уралі він вперше знайшов і описав високогірну сланикову форму сибірської ялини, яка ще було не відома в ботанічному світі. Особисто зібрав і привіз великий дендрологічний гербарій. Академік В.М. Сукачов після закінчення експедиції дав високу оцінку науковій праці молодого спеціаліста [2].

Наукову роботу Олексій Лаврентійович поєднує з педагогічною, яку він розпочав ще у 1927 році, будучи студентом. Спочатку працював молодшим асистентом, потім доцентом, з 1937 року – завідувачем кафедри ботаніки Київського ветеринарного інституту, а з 1948 року – О.Л. Липа керує кафедрою вищих рослин Київського університету ім. Т.Г. Шевченка.

Під час Великої Вітчизняної війни О.Л. Липа як докторант був евакуйований до м. Уфи, де навчався і працював науковим співробітником Інституту ботаніки АН УРСР. Брав участь в експедиції по вивченню флори Передуралля. Він один з авторів “Определителя растений Башкирской АССР”, опублікованого у 1966 році [3].

Визначаючи неабиякий хист до науки молодого кандидата біологічних наук, йому доручають досконально вивчити і описати визначні сади і парки України. З проблем інтродукції й акліматизації рослин у садах і парках, а також з інших дендрологічних питань Олексій Лаврентійович опублікував більше 80 великих монографій, навчальних посібників, науково-популярних брошур, зняв кілька учбових документальних фільмів.

Ще будучи завідувачем відділу дендрології Ботанічного саду АН України, О.Л. Липа за завданням українського уряду в 1946 році від'їздить на два роки до Німеччини. У відділі радянської військової адміністрації він займається збиранням у садівничих фірм саджанців, сіянців і насіння для поповнення та відновлення фондів і державних розсадників садів та парків України, які постраждали за період тимчасової окупації. За цю роботу йому було присвоєно звання майора адміністративної служби і відзначено двома бойовими нагородами.

Після повернення до Києва О.Л. Липу призначають на посаду завідувача сектору озеленення міст і промислових комплексів АН України. Разом з архітекторами він вивчає Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Полтаву, міста Донбасу та інших районів України, зелені насадження яких були знищені під час війни. Ретельно все дослідивши, дендролог розробляє рекомендації, дає вичерпні консультації на місцях. У Києві його можна було побачити тільки взимку, коли він узагальнював те, що зібрав і терміново розробляв щось нове, як, наприклад, швидкісна методика озеленення робітничих шахтарських селищ Донбасу, які будувалися потоковим методом. Невдовзі в Академії архітектури України вийшла з друку книга “Озеленення населених пунктів УРСР”, обсягом 744 стор., в якій розглядалися дендрологічні багатства України, їх використання та районування вперше розроблені О.Л. Липою.

1944 року Ботанічний сад увійшов до складу наукових установ АН УРСР, його директором був призначений М.М. Гришко, який вважав, що сад повинен бути Центральним республіканським заповідником видових, а з багатьох рослин і сортових скарбів. Над створенням ескізного проекту саду та його основних завдань разом з такими відомими вченими, як академік П.С. Погребняк, член-кор. АН УРСР М.Г. Попов, професори С.І. Лебедев та О.М. Бурчинський, працював також і О.О.Липа [5].

Наполеглива наукова праця дала чудові результати. 1952 року О.Л. Липа блискуче захистив докторську дисертацію в Москві в Інституті лісу АН СРСР. Того ж року доктора біологічних наук затверджують професором за спеціальністю ”ботанік”. Науково-дослідницьку роботу в АН УРСР і Академії архітектури УРСР О.Л. Липа поєднує з педагогічною діяльністю у вищих навчальних закладах м. Києва.

Значний внесок зробив учений і в галузі підготовки наукових кадрів. Він створив свою школу ботаніків, які продовжили його справу. О.Л. Липа підготував 20 кандидатів і 5 докторів наук, виховував та навчав викладачів у багатьох вузах України і ботаніків з Болгарії, Чехословаччини, Румунії, Польщі, Індії, а також з багатьох вузів України та Білорусії. Він часто виступав на

ботанічних з'їздах, семінарах, нарадах, конференціях з науковими доповідями і повідомленнями, які завжди викликали великий інтерес аудиторії.

Через 20 років наукової діяльності, перечитавши сотні вітчизняних та іноземних праць з інтродукції та акліматизації рослин, учений зрозумів, що необхідно створити єдину термінологію, що він і зробив. О.Л. Липа розробив, зокрема, нову комплексну шкалу для оцінки наслідків акліматизації та детально опрацював і обґрунтував метод ступінчастої акліматизації рослин для України і всієї європейської частини СРСР. Подано методику і техніку постановки дослідів за цим методом та визначено географічні ступені. З цього циклу праць варто назвати наступні його статті: “О единстве терминологии в области акклиматизации растений” (1952), “Отдалённая гибридизация как метод акклиматизации” (1952), “Методологические и методические предпосылки к проведению работ по ступенчатой акклиматизации растений” (1965) та ін. Із праць про охорону ботанічних об'єктів цінним довідником, зокрема, є книжка “Заповідники і пам'ятки природи України”, яка була надрукована 1969 року у співавторстві. Запропонованою ним уніфікованою термінологією з 1952 року користуються до цього часу ботаніки та дендрологи. З-під його пера вийшло багато навчально-методичних посібників, програм, підручників (понад 150). А надрукований ще у 1954 році підручник “Систематика вищих рослин” (до речі, перший з цієї тематики українською мовою) видавався неодноразово, і Мінвуз УРСР рекомендував його як фундаментальний підручник для університетів та педагогічних інститутів України [4].

В університеті О.Л. Липа читає курс систематики вищих рослин, спеціальні курси по філогенії та дендрології. Олексій Лаврентійович організував багато експедицій і брав у них участь: до Заполяр'я (1952 р.), у Середню Азію (1958 р.), неодноразово на Кавказ, у Крим, Прибалтику та різні райони України. Професор О.Л. Липа брав участь в роботі трьох міжнародних ботанічних і дендрологічних конгресів і симпозіумів, вів активну громадську роботу як член Експертної комісії Мінвузу УРСР, член Наукової ради АН УРСР з проблем біосфери та Проблемної ради “Біологічні основи раціонального

використання, перетворення та охорони рослинного світу”. Усі свої сили і знання О.Л.Липа віддав служінню людству, збагаченню науки, охороні природи України.

Висновки.

1. Перу О.Л. Липи належать фундаментальні праці з систематики і філогенії, інтродукції і акліматизації рослин, дендрології і паркознавства.

2. Розвідки з історії інтродукції рослин в Україні стали анналами першоджерел у цій галузі, а праці з паркознавства – взірцем наукової думки з цієї проблеми, вдалого поєднання науки й мистецтва.

3. За підручниками професора О.Л. Липи навчаються студенти біологічних факультетів університетів та інших навчальних закладів.

4. Понад чверть віку він незмінно очолював кафедру вищих рослин Київського університету ім. Т.Г. Шевченка, чим зробив вагомий внесок у підготовку фахівців вищої кваліфікації, які плідно працюють на ботанічній ниві нашої країни.

5. Відділ документного забезпечення працює над створенням бібліографічного покажчика наукових праць професора О.Л. Липи, який планується видати до 100-річчя з дня народження вченого.

Список використаної літератури

1. *Алексей* Лаврентьевич Лыпа / Укр. ботаничес. о-во Украинской ССР. – К., 1989. – 24 с.

2. *Барбарис А.І.*, Котов М.І., Нечитайло В.А. Олексій Лаврентійович Липа (до 70-річчя з дня народження) // Укр. ботаніч. журн. – 1977. – № 3-4. – С. 316-317.

3. *Береговий П.М.*, Лагутіна М.А. Видатні вітчизняні ботаніки. – К.: Рад. шк., 1969. – 221 с.

4. *Нариси історії біологічного факультету.* – К.: Фітопатологіч. центр, 2004. – С. 70-72.

5. *Труди ботанічного саду ім. акад. О.В. Фоміна.* – К.: Вид-во Київського держ. ун-ту, 1951. – № 21. – 233 с.